

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

Ordbrug og lyde, der bliver væk

Af Nicolai Pharo 9. marts 2011 • I kategorien [Udtale](#) •

Sprog er i konstant forandring, ord kommer til og glider ud eller får nye betydninger, og sprogets enkeltlyde ændres. Nogle gange forsvinder enkeltlyde i bestemte lydlige sammenhænge – det er for eksempel sjældent i dag at høre et [j] i ord som 'pige, syge' og 'læge', selvom det ellers tidligere har været den almindelige udtale af det skrevne g i disse ord. Men sådanne tab af enkeltlyde sker ikke med ét fra den ene dag til den anden. Lydforandringen er m.a.o. ikke nødvendigvis helt gennemført for alle talere, og det er heller ikke sikkert, at lydforandringen rammer alle de ord, der indeholder den lyd eller streng af lyde, der siges at være blevet ændret. Begge disse aspekter er vigtige for en forståelse af, hvordan lydforandringsprocesser foregår.

Udbredelsen af lydforandringer blandt sprogbrugere og i deres ordforråd kan undersøges ved at se nærmere på enkelte sprogbrugeres adfærd og på de enkelte ord, de bruger. Det har jeg gjort i min undersøgelse af udviklingen i bortfald af [w] før syllabisk [ð] i københavnsk talesprog, altså det [w] der i hvert fald tidligere har været i ord som 'skrevet, sproget, blevet, prøvet', hvor endelsen '-et' i løbende spontan tale oftest udtales som et syllabisk "blødt d", [ð] (i hvert fald i københavnsk talesprog).

Jeg har undersøgt udbredelsen af denne lydforandring både ved at sammenligne folk fra forskellige aldersgrupper og ved at sammenligne de samme talere med sig selv udfra optagelser lavet på to forskellige tidspunkter: den første i 1987 og den anden i 2006. Man har oftest brugt sammenligning af folks udtale på tværs af aldersgrupper til at studere igangværende lydforandringer, både herhjemme og i udlandet. Ræsonnementet i den type undersøgelser er, at hvis man kan observere, at yngre talere oftere udfører en bestemt lydlig proces, altså her oftere udelader [w] før [ð], så kan processen tolkes som en igangværende lydforandring. Dette ræsonnement hviler imidlertid på den antagelse, at folks udtalevaner forbliver stabile efter et vist alderstrin. Hvis ikke det er tilfældet, kan forskellen blot afspejle at talere generelt, når de er yngre, har højere tendens til at slette deres [w]'er, men når de bliver ældre, aflægger de sig den vane.

For at undersøge den antagelse, at folks udtalevaner forbliver stabile livet igennem, har man forskellige steder i verden indledt såkaldte "real time-undersøgelser", hvor man undersøger udtalen hos de samme mennesker på forskellige tidspunkter. Et stort projekt af denne type udføres for tiden på Sprogforandringscenteret ([DGCSS](#)) ved Københavns Universitet, og det er med udgangspunkt i dette centers samling af interviews med københavnere fra middelklassen, at jeg har foretaget min undersøgelse.

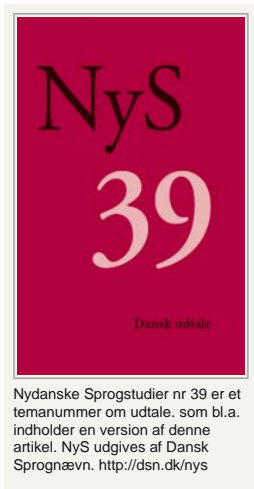
Jeg vil her beskrive undersøgelsens resultater mht. betydningen af ords frekvens, både når lydforandringen observeres ved sammenligning af talere på tværs af generationer samt ved at undersøge de enkelte personer på to forskellige tidspunkter. En mere detaljeret diskussion af resultaterne og grundigere beskrivelse af fremgangsmåde og statistiske analyser kan findes i nr. 39 af Nydanske Sprogstudier ([NyS](#)), som kom på gaden i mandags.

Bortfald af [w] før og nu

Dette er ikke den første undersøgelse af [w]-bortfald i københavnsk talesprog, og der er en række faktorer, som bør tages i betragtning i undersøgelsen af sammenhængen med ordfrekvens. Tidligere undersøgelser har nemlig påvist en række sproginterne forhold, der påvirker tendensen til [w]-bortfald. Processen er først beskrevet af Lars Brink & Jørn Lund i deres omfattende *Dansk Rigsmål 1 & 2* fra 1975 (hovedsageligt siderne 346-352). De bemærker, at den foranstående vokals udtale og stavelsens tryk påvirker tendensen til [w]-bortfald. De finder sjældent [w]-bortfald efter lave bagtungevokaler og kun sjældent efter den højeste fortungevokal, [i]. Det var altså mere almindeligt, at [w] faldt bort i ord som 'levet, løbet, slæbet, lavet' end i ord som 'toget, tovet, torvet, skrabet'. Bortfald af [w] efter [i] forekom kun hos de yngre generationer, og oftest i svagtryksstilling. I en nyere beskrivelse, nemlig i Nina Grønnums *Rødgrød med fløde* fra 2007 gives dog eksempler på [w]-bortfald efter både kort og langt [i] i trykstærk stilling. Dvs. at hvor det tidligere som regel var sådan, at der var [w] i 'livet', men ikke i 'kirkelivet' eller 'privatlivet', er det tilsyneladende nu mere udbredt at udelade [w] i alle tre ord. Disse faktorer har jeg taget højde for i min undersøgelse, men jeg fokuserer her på effekten af ordfrekvens.

Lydforandring – hos hvem?

I 1980'erne blev [talesproget i Nyboder undersøgt](#), og denne (og andre) sociolingvistiske talesprogsundersøgelser er som sagt ved at blive gentaget. Jeg fokuserer på talerne fra de to aldersgrupper i middelklassen i Nyboder-undersøgelsen, fordi jeg gerne vil undersøge, om [w]-bortfald er ved at være helt gennemført i det talesprog, som af mange opfattes som standarden for i hvert fald københavnsk udtale, eller det, man kunne kalde det "bedste" sprog (jf. diskussion hos Tore Kristiansen i bogen *Lmund og bog* fra 2009). I det omfang den københavnske middelklassens udtale udgør en uofficiel norm for dansk udtale, er det interessant at høre, om en gruppe af mennesker, der er udvalgt til at være repræsentative for netop denne samfundsgruppe, udviser de tendenser til forandring i udtalen, som er blevet observeret tidligere. Hvis denne lydforandring også er almindelig i middelklassens talesprog, kan det

Seneste sprognyheder

6/3	Dansklærere: Tosprogede børn bliver sprogligt forsømt www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblinde fårter på universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller målmand — hvilket ord er bedst? Dansk Sprogævn dsn.dk
17/12	Snebajer og nytårsskrald: Juleord kan slås op i netordbog - Jubii www.jubii.dk
24/11	Meet the Last Speaker of a Dying Language video.nationalgeographic.com

7/4	Review: An Irish-Speaking Island by Nicholas M Wolf www.irishtimes.com
6/4	Virtual Livonia · Livõmõ Internets · Līvzeme Internetā virtuallivonia.info
27/3	Cracking Arrival-like alien languages is gaming's new frontier www.newscientist.com
21/3	How to revive a 500-year-old dying language - BBC News www.bbc.com
16/3	Local language education will help close the gap - UniSA news releases - University of South Australia www.unisa.edu.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sproguseet.dk på et større kort

Mere i kategorien 'Udtale'

Sønderjyder og københavnere kender naboen på sproget
Ældre mennesker sjusker med sproget
Islændinges udtale af dansk
Out of Africa

Nye kommentarer

Ruben Schachtenhaufen til Er det forkert at splitte sammensatte ord?

Niels Larsen-Ledet til Er det forkert at splitte sammensatte ord?

william fich til Jødiske efternavne

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårfortsæt

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårfortsæt

Herluf Hansen til Ded borrijnholska måled

Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?

Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish

Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet

tages som et tegn på, at [w]-bortfald er ved at blive normen snarere end undtagelsen i almindelig daglig tale. Det må dog understreges, at en kvantitativ undersøgelse af middelklassens sprogbrug ikke i sig selv kan sige noget om, hvordan denne varierende udtale opfattes – det kræver naturligvis perceptions- og holdningsundersøgelser. Blot er det sandsynligt, at [w]-bortfald vil være på vej til at blive den accepterede norm, hvis den dominerer middelklassens sprog.

22 informanter fra middelklassen deltog i den oprindelige Nyboder-undersøgelse. 12 af dem var født mellem 1946 og 1962, og 10 af dem var født mellem 1967 og 1973, og de to grupper udgør her hhv. den ældre og den yngre generation. Talerne i hver generation var ligeligt fordelt på køn. De blev alle optaget på bånd i deres hjem i 1987 i samtale med en interviewer fra Københavns Universitet.

Samtlige forekomster af ord, der i tydelig udtale kan forventes at indeholde et [w] før endelsen '-et', fx 'levet, lavet, revet, livet', blev opmærket i de 22 interview fra 1987 og interview med de samme 22 personer fra 2005. Jeg selv og en anden fonetisk trænet lytter klassificerede for hver forekomst om vi hørte et [w] eller ej. Desuden markerede vi tryk og angav udtalen af vokalen før det forventede [w]. Kun forekomster, hvor vi var enige, er taget med i de endelige optællinger og analyser. For at kunne undersøge sammenhængen mellem tendens til [w]-bortfald og hvor ofte et ord bruges, har jeg foretaget en frekvensundersøgelse af ord i løbende tale. Frekvensberegningerne er foretaget på baggrund af de sociolingvistiske interview i Sprogforandringscenterets samling. Materialet indeholdt på det tidspunkt 3,1 millioner løbende ord, og for hvert ord er den relative hyppighed blevet beregnet ved at dividere antallet af forekomster med det samlede antal løbende ord. I denne undersøgelse blev ordene delt ind i fire frekvenskategorier, og her angiver jeg ordfrekvensen med henvisning til, om ordet er højfrekvent, mellemfrekvent, lavfrekvent eller meget lavfrekvent.

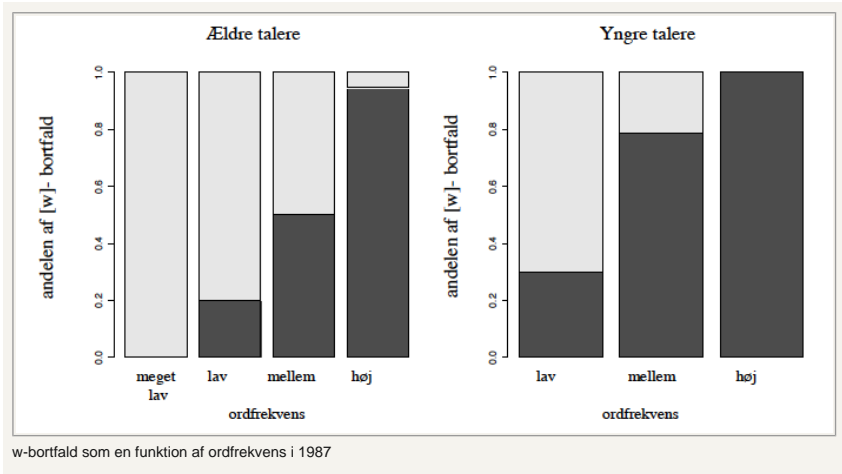
Bortfald af [w] i 1987

Helt generelt er der en kraftig tendens til [w]-bortfald allerede i optagelserne fra 1987: I 233 af 303 forekomster, eller 76 % af tilfældene, udelades [w]. Ifølge den statistiske analyse er der forskel på sandsynligheden for [w]-bortfald i de to generationer: For gruppen af yngre sprogbrugere falder [w] bort i 88 % af alle tilfælde, mens det for de ældre sprogbrugere "kun" sker i 73 % af tilfældene. Lydforandringen er som ventet fortsat i gang i 1987, og den ser endda ud til at være intensiveret. Men man kan også se, at [w]-bortfald endnu ikke er obligatorisk, heller ikke i den yngre generation.

Både foranstående vokals udtale og graden af tryk påvirker sandsynligheden for bortfald af [w]. Den forskel Brink & Lund fandt i 1975 går igen hos begge generationer i optagelserne fra 1987: Hvor 83 % af de [w]'er der forekommer efter en fortungevokal, bliver slettet, så sker det kun for 14 % af dem, der forekommer efter en bagtungevokal. Også tryk spiller stadig en rolle, men kun for den ældre generation i mit materiale. Stavelser, der blev hørt som trykløse, har generelt højere tendens til [w]-bortfald, dvs. [w]-bortfald er mere sandsynligt i 'blevet' end i 'levet', så der er en tendens til at [w] oftere bevares, når stavelsen har tryk. Denne tendens er forsvundet hos den yngre generation. For dem er der næsten lige stor sandsynlighed for bortfald af [w], uanset om stavelsen har tryk eller ej. Det tyder på, at selvom forandringen endnu ikke er gennemført fuldstændig hos den yngre generation, så er en af de begrænsninger, der altså tidligere bremsede denne proces, forsvundet i den yngre generation allerede i 1987.

Ordfrekvens

Men hvad nu med ordfrekvens? De statistiske analyser viser, at ordfrekvens er en signifikant faktor, og mønsteret viser sig at være som man ville forvente. Den sorte del af søjlerne i figur 1 nedenfor viser andelen af ordforekomster med [w]-bortfald for hver af de repræsenterede frekvenskategorier i materialet.

Det ses tydeligt, at der er en sammenhæng mellem ordfrekvens og tendens til [w]-bortfald, og den går i den forventede retning: [w]-bortfald er hyppigst i højfrekvente ord som 'lavet', knap så hyppigt i mellemfrekvente ord, som 'skrevet', og meget sjældent i sjældne ord som 'revet'. Desuden kan man ved at sammenligne fordelingerne for de to generationer se, at de yngre talere har en relativt højere tendens til at udelade [w] i høj- og mellemfrekvente ord end de ældre talere. Det er desværre ikke muligt at se, om denne tendens også er højere i de sjældneste ord, da ingen af de yngre talere producerer nogle af disse ord i interviewene (og derfor er der kun tre søjler i diagrammet for den yngre generation). Tilsammen viser analyserne af data fra 1987, at [w]-bortfald stadig var en igangværende lydforandring, og at den, som reduktionsprocesser i andre sprog, følger ordfrekvens, også når man i analysen kontrollerer for sproginterne faktorer. Mønsteret kan også ses hos størstedelen af hver af de 22 talere – det kan man læse mere om i NyS nr. 39.

Men hvad med antagelsen om at sprogbrugere forbliver stabile i deres udtale op gennem voksenlivet? For at kunne

Mads Haupt til Er det forkert at splitte sammensatte ord?

Artikler om

aktuelle sprog Alfabeter Anmeldelser arabisk

Biblen bogstaver børn Danmark Dansk Dialekter

engelsk esperanto Formidling fransk identitet

konsonanter Medier modersmål Musik Navne norsk Ord

ordbøger ordforråd oversættelse Plansprog religion

romanske sprog russisk Sjov skriftsprog sprogdød Sproggeografi

sprogkort Sprogpolitik sprogteknologi

svensk truede sprog tv tyrkisk tysk Udtale

Underholdning video vokaler

Arkiv	Resources
januar 2015	Ethnologue: Languages of the World
december 2014	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
november 2014	LL-Map: Language and Location
maj 2014	Minority Rights Group
marts 2014	OmniGlot. Writing Systems and Languages of the World
februar 2014	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
oktober 2013	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
august 2013	
marts 2013	
januar 2013	
december 2012	
november 2012	
oktober 2012	
september 2012	Bogstavlyd
juli 2012	Dansk sprognavn
juni 2012	Den danske ordbog
maj 2012	Dialekt.dk
april 2012	dk.kultur.sprog
marts 2012	Korpus.dk
februar 2012	Nye ord i dansk på nettet (NOID)
januar 2012	Ordbog over det danske sprog
december 2011	Ordnet. Dansk sprog i ordbøger og korpus
november 2011	Sproget.dk
oktober 2011	Svenska Akademien
september 2011	Θ (Schwa.dk)
august 2011	
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	
marts 2010	
februar 2010	
januar 2010	
december 2009	
november 2009	
oktober 2009	
september 2009	

teste den er det nødvendigt at undersøge udtalen i interviewene fra 2006.

Bortfald af [w] i 2006 hos de samme talere – real time-undersøgelsen

Undersøgelsen af tendenserne i 1987 viser altså, at bortfald af [w] er meget almindeligt, selvom det endnu ikke er obligatorisk, i afslappet løbende tale. Spørgsmålet er nu, hvordan det er gået med [w] siden da hos de samme talere: Har de fået større tendens til at slette deres [w] for [ø]? For gruppen som helhed er svaret ja, og ændringen gælder for begge generationer. Dvs. der er en generel tendens til, at [w]-bortfald intensiveres hos de samme talere fra midten af 1980'erne til starten af 2000'erne.

Forskellen mellem de to optagelser er signifikant for begge generationer, og ændringen er omtrent lige stor i begge generationer: Hvor [w] faldt bort i 73 % af tilfældene hos den ældre generation i 1987, falder det nu bort i 80 % af tilfældene. Hos den yngre generation er der nu [w]-bortfald i 94 % af tilfældene i modsætning til de 88 % af tilfældene i optagelserne fra 1987.

Ordfrekvens spiller stadig en rolle: [w]-bortfald er fortsat hyppigere i højfrekvente end i lavfrekvente ord. For den ældre generation viser det sig, at processen har bredt sig til de meget lavfrekvente ord, dvs. ord som 'pivet' og 'kravet', hvor der ikke tidligere er konstateret [w]-bortfald hos denne generation (jf. figuren ovenfor). Hos den yngre generation er det i de mellem- og lavfrekvente ord, at processen er taget til, men der forekommer nu også ord af den meget lavfrekvente slags i interviewene med talere fra den yngre generation. Det kan således konstateres, at en lydforandring som [w]-bortfald over tid inden for den samme gruppe af mennesker også følger ordfrekvens.

Lydforandring gennem livet hos individer

Til sidst vil jeg se på, om en egenskab ved grupper, nemlig den ovenfor beskrevne stigning i [w]-bortfald hos både den ældre og yngre generation, også kan spores hos enkeltpersoner. Det vil give et mere nuanceret indblik i, hvor stabilt individets lydsystem kan siges at være. Kun for 3 af talerne er forskellen i andelen af forekomster med [w]-bortfald så robust, at der kan gives statistiske belæg for den. Forskellene kan ses i nedenstående tabel.

Informant	Antal med [w] 1987	Antal uden [w] 1987	% uden [w] 1987	Antal med [w] 2006	Antal uden [w] 2006	% uden [w] 2006s	p	Generation	Køn
Dorte	5	12	70 %	3	38	92 %	0,04	Yngre	Kvinde
Lotte	8	3	27 %	0	10	100 %	0,001	Ældre	Kvinde
Paul	16	22	58 %	4	29	88 %	0,007	Ældre	Mand

Tab af w hos de talere, der ændrer udtaleadfærd over ti

For en af disse talere, Lotte, er det umuligt at sige, om forandringen har fulgt ordfrekvensens vej – hun går fra at have relativt få [w]-bortfald (faktisk er hun den mest konservative af alle taler i hele stikprøven fra 1987) til at have obligatorisk [w]-bortfald. Men for de to andre giver det mening at sammenligne fordelingerne i 1987 med fordelingen i 2006.

Dorte havde aldrig [w]-bortfald i lavfrekvente ord i optagelsen fra 1987. I optagelsen fra 2006 har hun [w]-bortfald i 80 % af de lavfrekvente ord, hun producerer. Dvs. at hvor hun før havde [w] i ordet 'revet' udelader hun det nu. Dorte er det tydeligste eksempel på en effekt af ordfrekvens hos en taler, der følger med i den igangværende lydforandring livet igennem.

For Paul kan man kun sige, at andelen af ord med bortfald af [w] er steget i gruppen af mellemfrekvente ord, men han siger ingen lavfrekvente ord med forventet [w] før '-et' i det nye interview, så man kan ikke vide, om processen har bredt sig. Evidensen fra de enkelte talere er ganske sparsom, og det er naturligvis nødvendigt at undersøge en mere hyppigt forekommende forandringsproces for at få indblik i sammenhængen mellem ordfrekvens og lydforandringer gennem livet.

Sammenfatning

De analyser, der er blevet præsenteret her, viser tendenser hos grupper – grupper af mennesker og grupper af ord. Der er ikke tale om obligatoriske regler, men ser man samlet på fordelingen af ord udtalt med og uden det oprindelige [w], er der nogle mønstre, der træder frem:

1. [w]-bortfald er en meget udbredt proces i løbende, daglig tale, men den er mere udbredt i højfrekvente ord end i lavfrekvente ord.
2. Yngre talere har større tendens til at udelade [w], end ældre talere har, og de gør det oftere i lavfrekvente ord, hvor ældre talere har tendens til at bevare [w].

Det tyder på, at det ikke er lydene alene, men også de ord, de indgår i, der er med til at afgøre, hvordan udtalen former sig og forandres, både fra generation til generation og i løbet af den enkelte persons liv.

*Nicolai Pharao, post doc ved Sprogforandringscenteret (DGCSS)
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet*

Læs også:

1. [Stavelser. Del 1: Hvad er en stavelse?](#) "Klant ikke Deres Irmapige". For en del år siden gjorde Irma et omdiskuteret forsøg på at omgå den akavede bydemåde af ordet "klandre" ved at fjerne en stavelse Når man...
2. [Er dansk sværere at tilegne sig end svensk?](#) Det høres ofte at dansk er svært for udlændinge. En tværsproglig undersøgelse baseret på 18 sprog peger på en svær begyndelse også for danske babyer. Undersøgelsen er baseret på de...
3. [Meget er stadig møj...](#) Seks moderne danske talesprog, dvs. dialekter, er undersøgt. Fra øst: bornholmsk (Rønne), københavnsk (Østerbro), sydsjællandsk (Næstved), østfynsk (Nyborg), sønderjysk (Sønderborg) og vestjysk (Skjern). Resultaterne vil være overraskende for somme.

august 2009

juli 2009

juni 2009

maj 2009

april 2009

marts 2009

4. [Slarvig danska?](#) När skandinaver samtalar kan de använda sitt eget modersmål: Om en svensk ställer en fråga till en dansk på svenska, så kan den i sin tur svara på danska. Det...

Tagget med: [fonetik](#), [københavnsk](#), [lyde](#), [lydforandring](#), [sociololingvistik](#), [stavelser](#), [Udtale](#), [w](#), [ø](#)

1 kommentar

Trackbacks

1. [Nys 39 – temanummer om dansk udtale – 2](#)

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.